

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1743

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546733

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546733> | LOG_0235

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546733>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

CAPUT TRIGESIMUM XXXVII. HOOFDSTUK.
SEPTIMUM.*Tanarius minor. Samæ.**De kleyne Taan-Boom.*

TAnarius nobis dicitur talis arbor, cujus cortex adhibetur ad quævis retia tingenda, unde in aqua marina durabiliora sunt, nomenque suum obtinuit, uti *Jul. Scaliger exercit. 325. Sect. 12.* id docet, a verbo *Tan*, quod Belgice denotat exteriorem viridem glutinam Nucis Juglandis, atque contritum Quercus corticem, quo corium præparatur. Aliquot similes cortices supra descripsimus ad arborem rubram & Mangium, quum vero ab incolis binæ arbores ad hoc proprie opus in usum vocentur, quarum prima ad minora, altera ad majora adhibetur retia, hinc utrasque singulari describemus capite.

Tanarius minor vilis est arbuscula, haud multo altior frutice, ac simplicem tantum gerit truncum, haud multo crure crassior, totaque planta quam maxime cum *Ricino* convenit, ac subdividitur in albam & rubram speciem.

Alba seu vulgaris species simplicem gerit, tenuem, & rectum truncum ad Sambuci altitudinem, paucos emittentem ramos, qui glabro ac viridi cortice obduti sunt, qui cana quasi farina conspersus est, quæ abradi quoque potest, uti in *Ricino*.

Folia ejus sunt majora, cordiformia, sed nullum habent sinum, excepto quod interne parva sit flexura, suntque binas spithamas lata, ultra binos digitos longa, in brevem flaccidumque apicem desinentia. Juniora folia parum sunt ferrata, vetusta vero non, sed angulus quasi prominet ad majorum venarum extremum, quodvis autem peculiari insidet petiolo, ulnam circiter longo, circa ramos, suntque herbacea, interne concava, externe simili conspersa farina, rami vero ac truncus interne medullam gerunt instar Sambuci. Petioli hi subtus folio inplantantur ad trium circiter digitorum distantiam a parte postica folii, ibique extenduntur in septem vel novem majores costas, quæ totum percurrunt folium uti in *Aro Ægyptiaco*, folia in plures minores dividuntur venas. Foliolorum color est glaucus, qualis & tota arbuscula est. Petioli vero prope suum ortum ad truncum ab utraque parte foliolum gerunt squamosum & dentatum.

Ex alis alii longi & dependentes excrescunt petioli, qui similia gerunt squamosa foliola, quæ certa tegunt glauca capitula superius acuminata, Lini capitulis similia, in summo gerunt tria extensa filamenta instar *Ricini*, quæ ipsius sunt flores. Post foliolorum istorum lapsum, capitula hæc bina, terna, & quaterna sæpe conjuncta dependent tenui ex petiolo, in maximo autem solitaria, quæ ad magnitudinem feminum *Ricini* excrescunt, & externe brevibus & mollibus apicibus obsessa sunt, albaque conspersa farina. Matura rubescunt, inque tres cellulas dehiscunt, in quibus totidem locata sunt semina, quæ tali vi non exploduntur quam in *Ricino*. Sauciati petioli ac rami lentum ac rufum exstillant mucum instar *Papedæ*, qui ferrum tangens nigrescit: Ad oras silvarum crescit, inque planis campis circa litus.

Rubra species præcedenti albæ similis est, sed paulo minora gerit folia, subtus rubentibus venulis per-texta, quales etiam petioli sunt, ubique glauca obducta farina, foliorum quoque color ex viridi ad fuscum adcredit colorem, uti *Ricini rubri*. Ejus rami interne albam quoque gerunt medullam instar Sambuci. Hujus bacca minores sunt illis *Ricini*, ex rotundo oblique compressæ, uti & capitulum oblique itidem positum est, ac binas quasi barbulas gerit. Ejus spinulæ sunt molles, breves, & vagi, ac quævis bacca externe unum alterumve obscurum gerit sulcum, matura in tres dehiscit cellulas, quarum quævis nigrum continet granulum instar feminis *Coriandri*, sed rugosum est & pellicula obductum, restans vero baccarum caro mucosa est. Granula hæc ex petiolis dependent & remanent, licet capsulæ decendant.

TAnarius of Taan-boom noemen wy zodanige, welkers schorsse gebruykt werd om alderhande netten te tanen, of een tanyte verwe te geven, waar door ze in 't zee water durabel werden, en heeft zyn naam gelyk Julius Scaliger Exercit. 325. Sect. 12. leerd van 't woord *Tan*, in 't Nederduitsch betekenende de groene bolster van een Walnoot, en gemalen eyken schorsse, waar mede men het leer bereyd. Ettelyke zodanige schorsen hebben wy boven beschreven, onder de Arbor rubra en Mangium, maar dewyl by de Inlanders eygentlyk twee bomen bekend zyn, die ze tot dit werk gebruyken, de eerste tot kleene, de tweede tot groote netten, zo zullen wy die ieder in zyn Kapittel beschryven.

Tanarius minor of kleene Taan-boom, is een gering boompje, niet veel hoger dan een beester, heeft ook maar een enkelde stam, die niet veel dikker dan een been werd, en de geheele plante heeft groote gelykenisse met de *Ricinus*, onderdeeld in witte en roode zoorte.

De witte zoorte of gemene, heeft een enkelde, dunne, en regte stam, in de hoogte van een *Vlier-boom*, weinige takken, en dezelve bekleed met een groene effene schorsse, die men bestrooyt ziet met een gryns meel, dat men ook afvegen kan, gelyk aan de *Ricinus*.

De bladeren zyn groter, hertvormig, doch zodanig, dat ze agter geen inham hebben, behalven een kleen bogtje inwaarts, twee spannen breed, en een paar vingers en meer lang, met een korte flappe spitse voor aan. De jonge bladeren zyn een weinige gezaagt, maar aan de oude ziet men niets, behalven een boekje aan 't eynde der groote aderen, yder staat op een byzondere steel, omtrent een elle lang, rondom de takken, en zyn kruyd-achtig, van binnen bol, van buyten met diergelyk meel bestrooyt, maar de takken en stam hebben van binnen een hert, gelyk 't *Vlier*. Deze stelen werden van onderen in haar blad gelaten, omtrent drie vingers van de agterkant, en verdeelen bun van daar in 7. of 9. groote ribben, die zig door 't geheele blad verspreyden, gelyk het *Arum Ægyptiacum*, bun in veele mindere aderen verdeelende. De coleur der bladeren is boven zee-groen, beneden blaauw-groen, gelyk het geheele gewasch ziet: De stelen hebben by haren oorspronk aan den stam te wederzyden een ander kleen blaadje, als een groote schubbe, aan de kanten getand.

Uyt den schoot komen andere lange en afhangende stelen voort, daar aan men diergelyke schub-agtige blaadjes ziet, dewelke bedekken zekere blaauw-groene knopjes, boven spits, en de vlas-dodden gelyk, doch hebben boven op 3. uytgebreide draadjes, gelyk de *Ricinus*, 't welk haar bloeyzel is. Na 't afvallen der voornoemde blaadjes, ziet men derzelver knopjes, 2. 3. en 4. digt by malkander hangen aan een dun steeltje, doch aan de principaalste steel ydel, dewelke zo groot werden als de besien van *Ricinus*, of wel zo kleen, van buyten bezet met weinige korte en weeke spitzen, en met witachtig meel bestrooyd. De rype worden roodverwig, splyten open in drie Celletjes, daar in zo veel korts leggen, die met zulken geweld niet uitspringen, als in de *Ricinus*. De gequetste steelen en takken geven een taayen en rossen slym, gelyk *Papeda*, die 't yzer rakende, swart wert. 't Wast aan de randen van de bosschen, en op vlakke Velden omtrent het strand.

De roode zoorte is de voorgaande witte gelyk, of wel zo kleen van bladeren, van onderen roodachtige aderen hebbende, gelyk ook de stelen zyn, overal met een blaauw-groen meel bedekt, en de verwe der bladeren trekt ook uyt den groene naar 't bruyn, gelyk aan de *Ricinus Ruber*. De takken hebben van binnen ook wit merg, als *Vlier*. De besien blyven kleender als die van *Ricinus*, uyt den ronden wat scheef, en gedrukt, gelyk 't hoeft ook scheef staat, en twee baardekens heeft; de doornjes zyn week, kort, en ydel, ieder besien heeft van buyten een d twee donkere voorns, de rype splyten in 3. Celletjes, ieder in hebbende een swart kortje, als *Coriander*, dog rimpelig, en met een vliesken omgeven, zynde 't resterende vleesch van de besien wat slymerig. Deze korts blyven aan de steelkens hangen, al vallen de buykens af.

In saxosis crescit collibus circa castellum Victoriam, ubi deserti sunt horti, qui soli bene sunt expositi, per aves ejus granula sapius in hortis projiciuntur, quæ ibi progerminant.

Nomen. Latine *Tanarius minor alba & rubra*, quod nomen derivatum est a vocabulo *Tan*, de quo *Jul. Scaliger*, l. c. *colorem tanatum* componit. Belgice *Taanboom de kleyne*. Malaice & Ternatice *Samæ*, a quo cunctæ retium tincturæ *Samæ* vocantur. Nomen vero Amboinense usitatissimum est *Hanoa*, in Lariqua *Hinan*, in Lochoea *Lama*.

Locus. In Amboina raro sponte crescit, potissimum vero in desertis hortis, rubra hæc circa castellum Victoriam obcurrit ad partem Orientalem.

Ufus. Plurimum usum præbent cortices harum arbuscularum ad retia tingenda, præsertim ad verricula, pro majoribus enim sufficiens quantitas conquiri nequit. Cortex hic deglubitur, aquæ incoquitur, inque illa retia bis terve macerantur, seu fila, e quibus retia nectuntur. Hinc ruffum contrahunt colorem *Tanyt* dictum, inque aqua marina durabilia sunt. Inter tingendum pauxillum radicis *Curcumæ* additur, ac raspat *Calappus*, ut tinctura melius adhæreat: Folia ob amplitudinem ab Amboinensibus loco mantilium adhibentur, quem in finem cunctis majoribus utuntur foliis, atque has arbusculas circa ædes colunt, medius hujus arboris cortex cum rasura cornuum istorum bifidorum, quæ ex radice *Mangii Caseolaris* excrefcunt, ac cortice *Limonis Swangi* aquæ incoctus, & propinatus illis prodest, qui *Dysenteria* & *tenesmo* laborant, hujus decocti residuum supra pannum extensum, & prolapsio intestino recto applicatum, illud in locum suum restituit & confortat, est autem hoc malum *tenesmo* proprium & familiare. Ejus loco etiam adhibetur *Siri Boppar* tenerum folium cum *Calappi* lymphæ oblitum, & calefactum isti inponitur parti. Hunc in finem rubra potissimum eligitur species, alii istum medium trunci sumunt corticem, solumque in olla bene obturata coquunt, ejusque decoctum contra *Dysenteriam* bibunt, quod comprobatum sæpe fuit remedium.

Libro primo cap. 27. de *Socco lanoso* diximus, incolarum puerperas post partum duplicem bibere potum, quorum primus isto capite descriptus est, alter autem sequenti præparatur modo. Recipe corticem hujus *Samæ* fruticis cum cortice *Caprifici asperæ* supra cap. 9. descriptæ, illos simul coque & puerperis propina die circiter quarto decimo vel vigesimo post partum, primumque decoctum adhibe ad corpus ficcandum & coarctandum, saporis gratia frustulum *Coelilawan* incoqui potest.

Het wast op steenige beuvels, omtrent 't Kasteel Victoria, daar verlatene thuynen zyn, en die wel ter Sonne staan, door de Vogels werden de korls dikwils in de thuynen gesmeten, die aldaar opkomen.

Naam. In 't Latyn *Tanarius minor alba & rubra*, geleend van 't woord *Tan*, waar van *Scaliger* loc. cit. zyn colorem *tanatum* maakt. In 't Duitfch *Taanboom*, de kleyne. *Maleys* en *Ternataans Samæ*, waar van al bet tanen van netten *Samæ* genaamt werd. Doch de bekendste naam by de *Amboinezen* is *Hanoa*, op *Larique Hinan*, op *Loboe Lama*.

Plaats. Het wast in *Amboina* weinig in 't wild, maar meest in verlatene thuynen, 't roode vind men omtrent 't Kasteel *Victoria*, aan de Oostkant.

Gebruik. Het meeste gebruyk is in de schorffe dezzer boompjes, tot bet tanen van veele netten, gelyk werpnetten zyn, want tot groote netten kan men de nodige quantiteyt niet hebben. Men schildt de bast af, kookt die in water, en doopt de netten twee a driemaal daar in, of bet garen, waar uyt men de netten maken wil. Hier door krygenze de roffe couleur, die men *tanyt* noemt, en werden in zee-water durabel. Onder 't tanen doenze een weinig van de wortel *Curcuma* daar by, en wat geraapte *Calappus*, op dat de verwe te beter boude. De bladeren werden wegens bare grootte, by de *Amboinezen* mede tot servetten gebruykt, gelykze met alle diergelyke groote bladeren doen, en tot dien eynde deze boompjes omtrent baare buyzen leyden; de middelste schorffe dezzer booms, met schrapzel van splits-boorns, uyt de wortel van *Mangium Caseolare* wassende, en de schelle van een *Lemon Swangi* in 't water gekookt en gedronken, doet goed den genen, die de *Rode-loop* en *persfing* hebben. Het overblyfzel van deze Decoctie op een doek uytgespreyd en op de uytgaande agter-darm gebonden, dryft denzelven wederom te rug, en maakt hem vast, welk toeval in de *persfing* gemeen is. Anders neemt men ook 't jonge blad van *Siri Boppar*, met *Calappus*-melk gesmeerd, warm gemaakt en opgeleyd; tot dit werk verkieft men meest de roode zoorte, andere nemen de voorz. middel-schorffe des stams, koken die alleen in een pot met water, wel toegebonden, en drinken 't zelve tegens den *rode-loop*, zynde dikwils goed bevonden.

In 't eerste Boek, Kapittel 27. van *Soccus Lanosus*, hebben wy gezegt, dat de *Inlandze Kraamvrouwen* na het baren tweederley drank gebruyken, waar van de eerste in 't zelve Kapittel beschreven is. De tweede werd aldus toebereyd: neemt de schorffe van de *Sama-struyk*, met de schorffe van *Caprificus aspera*, hier boven Kapittel 9. beschreven, kookt die te zamen, en geeftze de *Kraamvrouwen* te drinken, omtrent 14. of 20. dagen na 't baren, en gebruykt dan de eerste drank om het lyf wederom te drogen, en te sluyten; om beter smaaks wil, mag men een stukje *Coelilawan* daar by doen.

Tabula Centesima Vigesima Prima

Ramum exhibet *Tanarii minoris*.

Ubi Litt. A. ejus fructum maturum, atque in tres partes dehiscentem denotat.

De hondert een-en twintigste Plaat

Vertoont een Tak van de kleyne *Taan-Boom*.

Alwaar Lett. A. deszelfs rype en opengebarste vrucht aanwyft.

